

THE HISTORY AND CAUSES OF RHYTHM AND VALUES IN AZERBAIJAN FOLK MUSIC

Rafiq İMRANI*¹

*Prof. Dr., Kafkas Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Geleneksel Türk Müziği Bölümü

Abstract

In Azerbaijan musicology, rhythms and values used in folk music in the XX century from ancient times to the present have not been studied in detail. Considering the importance of this subject in music theory, it is necessary to shed light on this field of musicology. The importance of rhythm in the art of music is very great in the creation of the first human being. I think that the history of rhythm is connected with the history of creation of the first man.

The aim of the article is to show the important role of rhythms in folk music civilization, about the creation, history and importance of rhythmic formulas in Azerbaijani music creativity.

In this study were used historical analysis, literary criticism and document analysis, which are qualitative scientific research methods.

Therefore, in our article, I wanted to draw attention to the causes of rhythm, its existence in the universe, its role in human life and in the art of music. We need to emphasize that this issue is in the context of the theoretical problems of Azerbaijani folk music.

Rhythmic forms which have an important role in the formation of Azerbaijani music art are indicated in three ways: folk music, folklore genres, the structure of syllables in speaking time and mugham (maqam) originate from the minstrel arts.

Keywords: Rhythm, measure, value.

AZERBAIJAN HALK MÜZİĞİNDE RİTİM VE AĞIRLIKLARIN NEDENLERİ VE TARİHİ

Özet

Azerbaycan müzikolojisinde halk müziğinde eski çağlardan günümüze kadar kullanılan ritimler ve ağırlıklar özellikle XX.yy'da ayrıntılı olarak incelenmemiştir. Bu konunun müzik teorisindeki önemi göz önüne alındığında, müzikolojinin bu alanına ışık tutulması düşünülmektedir. İnsanın doğası gereği müzik sanatında ritmin önemi çok büyüktür. Ritmin tarihinin ilk insanın yaratılış tarihi ile bağlı olduğu düşünülmektedir.

Bu düşünceden hareketle makalenin amacı, ritimlerin Azerbaycan müzik yaratıcılığında ritmik formların ortaya çıkışı, tarihi ve onların müzik kültüründeki önemi hakkında halk müzik medeniyetindeki önemli rolünü göstermektir.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan tarihsel analiz, edebiyat eleştirisi ve doküman incelenmesi deseni kullanılmıştır.

Bu amaçla çalışmada ritmin sebepleri, evrendeki varlığı, insan yaşamında ve müzik sanatındaki rolüne dikkat çekilmek istenmiştir. Bu çalışma, Azerbaycan halk müziğinin teorik sorunları bakımından önem arz etmektedir.

Azerbaycan müzik sanatının oluşmasında önemli rolü olan ritmik formlar, üç şekilde belirtilmiştir; halk müziği, folklor türleri, konuşma esnasında hecelerin yapısı ve muğam (makam) âşık sanatlarından kaynaklanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Ritim, ölçü, ağırlık.

1.Giriş

Azerbaycan halk müziği tür, ölçü, ritmik ağırlık bakımından zengin ve çeşitlidir. Azerbaycan halk müziğinin ritmik özellikleri ile ilgili bazı bilimsel makale ve kitaplarda, 2/4, 4/4, 3/4, 6/8 ölçülerin boyutları ritimler üzerinde durulmuştur ve bu boyutların milli müzikte temel ritmik unsurlar olduğu vurgulanmıştır. Araştırmalar,

¹ Sorumlu Yazar E-mail: rafiq_huseyn@yahoo.com / Doi: 10.22252/ijca.1089129

Batı ve Doğu müzik kültüründe tarihsel olarak var olan tüm ritimlerin Azerbaycan halk müziğinde, kültür tarihimizin farklı dönemlerinde, Türk boylarının topluluk olarak yaşadığı farklı bölgelerle birlikte Azerbaycanda'da kullanıldığını göstermektedir. Ortaçağ Azerbaycan'ın ünlü müzikologları ve bestecileri olan Safiuddin Urmavi, A.G. Maragi ve diğerleri hakkında yapılan araştırmalarda, onların müzik teorileri ve ses sistemleri hakkında genel bilgiler verseler de, eserlerinde ayrıntılı olarak yazdıkları ritimlerin Azerbaycan halk müziğine ait olduğunu vurgulamamaktadırlar. Arap, İran, Türk ve Özbek bilginleri bu müzikologların eserlerinde verilmiş ritimlerin üzerinde çalışmış ve kendi kültürlerine uygulamışlardır.

1.1. Amaç

Bu makalenin amacı, Azerbaycan müzik yaratıcılığında hususi önem taşıyan ritmik formların oluşumu, tarihi ve onların müzik kültüründe ritimlerin halk ve profesyonel müzik medeniyetindeki önemli rolüne ışık tutmaktır. Ritim alanında yapılan araştırmalar onun sadece müzik kültürü ile değil, genel olarak evrenle, insanın hayatta yaratılışı ve hayatın var olması ile bağlı olduğunu gösterdiği için onun yaratılış sebeplerine ve tarihine yönelik bilgiler ele alınmıştır. Aynı zamanda Azerbaycan kültürü müzik sanatında ritmik formların yaratılış sebeplerinin Kafkasya Türkleri olan Azerbaycan lehçesinden ve dil şivesinden asılı olarak farklı ritmik ölçülerde oluşturulmasını ve en kadim dönemlerden günümüze kadar olan tarihini göstermek esas amacımız olmuştur.

1.2. Önem

Araştırmanın önemi müzik sanatında olan ritimlerin nasıl oluştuğunu ve bu ritimlerin tarihi hakkında bilgileri ilk defa Azerbaycan ve Türk dünyasının okuyucuları ve müzikologları ile paylaşarak, ritimlerin sadece müzik alanında değil aynı zamanda evrenin, canlı alemin yaratılışında ve hayatında önemli bir rolü olduğunu göstermektedir. Birçok müzikolog makam sanatı alanında olan araştırmalarda kendi makalelerinde ve eserlerinde makamların hem ritimli hem de ritimsiz bölmelerinden söz etmektedir. Ne insan hayatında ne de müzik alanında ritimsiz bir şey yoktur. Melodinin oluşumunda ritim önemli bir faktördür. Makam sanatında ise ritimsiz olarak adlandırdığımız müzik parçalarına serbest veya karmaşık ritimli denilirse bu ilmi mantık bakımından daha doğru olur. Buna göre müzik alanında ritimlerin yaratılış nedenlerini ve onların tarihi hakkında bilgileri müzikoloji uzmanları ile paylaşarak araştırmanın asıl önemi ortaya koyulmaktadır.

2.Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan tarihi ve doküman incelenmesi deseni kullanılmıştır. Araştırma problemin doğal ortamındaki biçimini ortaya çıkarmakla ritmin hayatta ve müzik sanatındaki önemini anlamaya yönelik bir çalışmadır. Doküman incelenmesinde Azerbaycan halk edebiyatından, halk şarkıları ve âşık şiirlerinden, konu ile ilgili literatürlerden yararlanılmıştır.

Bu çalışmada hem edebiyat eleştirisi hem de müzikolojide yaygın olan tarihsel analiz yöntemi kullanılmıştır.

3.Bulgular

Azerbaycan Türklerinin etnik soyunun kökeninde; eski Lulubeyler, Gutiler, Subarlar, Kumanlar, Kimerler, Sağalar, Oğuzlar vb. kadim kavimlerin tarihsel olarak yaşadıkları topraklara bakacak olursak, Sümer, Kafkasya, Türkiye'de Anadolu, Irak'ta Kerkük, Suriye'de Halep, İran'da Batı ve Doğu Azerbaycan, Tahran (Rey), Gum, Hamadam, Şiraz, İsfahan, Guzey Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan, Derbent ve diğer bölgelerde yaşadıklarına tanık olmaktadır. Bu durumda, Azerbaycan'ın halk ve sözlü profesyonel müziği olan muğam ve âşık sanatının ritmik ölçü özelliklerinin daha geniş bir şekilde araştırılması gerekmektedir. Müzik tarihimizin bu alanı yeterince araştırılmadığından, müzik tarihi çalışmalarında özel bir öneme sahip olan bu konudaki ilk makaleyi bilim camiasına kazandırmayı amaçlıyoruz. Azerbaycan halk müziğinin ritmik ölçü özellikleri, zamanın müzik kültürünün gelişimi ile bağlantılı olarak sürekli değiştiği için, onu farklı tarihsel aşamalarda incelemek daha uygun olacaktır. Öncelikle ritim nedir, ritmik ölçü nedir ve bunun gibi soruların cevaplanması ve kökenleri hakkında bazı bilgilerin elde edilmesi gerekmektedir. L.A. Mazel'e göre, "müzikal seslerin uzunluklarının düzenli bir dizisine musiqi ritmi denir" (Mazel, 1988: 100). Müellif, mütalaasını devam ettirerek, daha sonra şöyle yazar: "Melodik bir dizinin müzikal-ritmik anlatımla ifade edilmesinin basit başlangıç şartları birçok yönden birbirine benzer. Yüksek ve alçak sesler arasındaki oran, kısa ve uzun sesler arasındaki oran ile yaklaşık olarak aynıdır; Ritmik canlanma, yani daha uzun seslerden daha kısa seslere geçiş (ve tam tersi), esas olarak yukarı doğru harekete (artan gerilim) karşılık gelir. Bize göre, ritim hakkında fikrin biraz daha kesin bir tanımı İ.V. Sposobin tarafından verilmiştir. "Müzik zamanla geçtiği için yüksek sesli malzemenin oluşumunda ritim önemli bir rol oynar. Kelimenin gerçek anlamıyla, "ritim" terimi,

düzenli bir ses uzunlukları dizisini içerir. Müzik ritminin ne olduğu incelenmeden önce ritim kavramının ne ile ilişkili olduğuna bakılmalıdır” şeklinde ifade etmiştir (Mazel, 1988: 100).

Ritim hayatta, evrende ve her canlının yaşam biçiminde vardır. “Bu konuda ritim nedir?” sorusu ortaya çıkar. Bu fikir aşağıdaki gibi açıklanabilir.

Her şeyden önce ritim, canlı âlemin, hayatın, evrenin varlığının bir ölçütü, istikrarlı hayatın, dünyanın yaratılışı, oluşumu ve gelişmesinin garantörü ve üslubudur.

Ritim, hayat demektir.

Ritim, insan hayatındaki en önemli özelliklere sahiptir ve sağlıklı bir yaşam tarzının garantisidir.

Ritim, bir kişinin yaşam tarzının bir göstergesidir.

Ritim, yaşayan dünyanın; bitkilerin ve hayvanların, insanın ve onun doğa ile organik birliğinin yaşamını düzenlemenin bir aracıdır.

Ritim hem fiziksel bir fenomen hem de insan maneviyatının bir göstergesidir ve aynı zamanda fiziksel ve manevi dünyanın ana özelliklerinden biridir.

Ritim, bir kişinin psiko-duygusal durumunun bir ifadesidir ve onun uyumlu gelişimini düzenler, neşe ve kederi çeşitli yollarla ifade eder. Örneğin; çeşitli törenlerde düğün, yas, dans ve müzik kutlamaları için bir kriterdir.

Yapılan açıklamalardan, hayatın ve canlılar dünyasının varlığını sağlayan, Allah'ın yaratıp hayat verdiği ana kelimenin ritim olduğu anlaşılmaktadır. Ritim olmadan gezegenler, galaksiler, canlılar, insanlar ve yaşama dair hiç bir şey olmazdı. Ritmin asıl kökenini öğrendikten sonra, insanlar tarafından nasıl ve hangi faaliyet alanlarında kullanıldığına bakmakta fayda vardır:

1. Bu alandaki araştırmanın amacı, insanın dünyada yaşadığı zamandan beri yaşamın ritmi ile temas hâlinde olduğunu kanıtlamaktır. İnsanın fizikselliği, kalbin ve ruhun sürekli atması pahasına yaşar. Kalp atış hız arttığında veya azaldığında kişi zayıflar. Bu nedenle, bir kişinin normal bir durumda yaşayabilmesi için belirli bir ritimde düzenli bir kalp atışına sahip olması gerekir.
2. İlkel insan müziğinin seslerinden av, dövüş ve diğer durumlara, sinyal, alarm vb. bir ifade aracı olarak kullanıldığında önce ritimle temasa geçmiştir. Yayılan seslerin belli bir ritmik formları vardır çünkü sinyaller yüksek ve alçak olan farklı seslerin birleşiminden oluşur. Bu ritmik formlar, farklı uzunluklardaki yüksek ve alçak seslerin farklı aralıklarla bir veya birkaç kez tekrarlanmasından oluşan ritmik yapılar ve kombinasyonlardır. Bunlar, ilk insanın yaşadığı ve kendini koruduğu basit ritimlerdi. İlkel insanlar, bireysel olarak avladıkları kuşları ve hayvanları sırayla çeşitli alçak ve yüksek sesler çıkarmak için ritmi kullandılar.
3. İlkel insanlar, başarılı bir avdan sonra, derileri yüzülmüş hayvanlardan yapılan ilk vurmali çalgıları taşıyıp, alkışlayarak ve dans ederek kutlama yaparken farklı ritimler kullanmışlar, dansları icra ederken farklı ritmik formlar kullanmışlardır. "Azerbaycan Müzik Tarihi"nin birinci cildi, Azerbaycan'ın ilk topraklarında yaşayan insanların kullandığı müzik aletleri ve türleri hakkında bilgi vermektedir (İmrani, 1999: 7-12). Azerbaycan Türklerinin yaşadığı topraklar, eski çağlardan kalma ve gelişmiş kültürel başarılarıyla her zaman diğer kültürlerden farklı olmuştur. Dünya bilim adamlarının yaptığı araştırmalara göre ilk insanın yaratılış tarihinin 2.5-3 milyon yıl olduğu tahmin edilmektedir. Azerbaycan'da Azih mağarasında bulunan insan kafatasından bu bölgelerdeki ilk insan yerleşiminin tarihinin 1.5 milyon yıl olduğu açıkça görülmektedir. Bugünkü Azerbaycan topraklarında yaşayan proto-insanların, atalarımızın günlük hayatta kullandıkları ilk ritim ve müzik örneklerinin en az 1.5 milyon yıllık bir geçmişe sahip oldukları yukarıdaki gerçeklerden anlaşılmaktadır. Bu gerçek, müzik tarihi çalışmalarında önemli bir konu olan müzik tarihinin tarihsel dönemindeki ritmin yaratılışına açıklık getirmektedir.

Azerbaycanlı bilim adamları da dahil olmak üzere dünya tarihçileri, arkeologlar ve müzikologlar, arkeolojik kazılar sırasında keşfettiler müzik aletlerinin kalıntılarına göre müzik tarihini, ritmin yaratılışını belirlemekte ve müziğin tarihi hakkında görüşlerini nesnenin tarihine göre almış oldukları unutulmamalıdır. Bunun yanlış olduğunu düşünüyoruz. Çünkü o müziğin yaratıcısı insandır. Müzik, insan varlığının ana özelliği olduğuna göre, insan varsa müzik de vardır. Müzik icra sanatında, genel olarak organolojide en mükemmel müzik aletinin insan boğazı olması tesadüf değildir. Bu anlamda insanlar tüm tarihsel evrelerde yaşadıkları psikolojik hallerini yapılan yas ve duygusal törenlerde hissederek müziğe geçirmektedirler. Bu nedenle müzik tarihi, eski insan kalıntılarının bulunduğu tarihsel dönem tarafından belirlenmelidir. Bu anlamda Azerbaycan'da müzik tarihinin 1.5 milyon yıl önce var olduğunu söyleyebiliriz.

4. İlkel insanlarda konuşma araçlarının gelişimi Azerbaycan topraklarında veya Azerbaycan Türklerinin yaşadığı topraklarda yavaş yavaş şekillendiğinden, ilk kelimeler, deyimler ve nihayet konuşma ortaya

çıkarmıştır. İnsanın oluşturduğu ilk sözcükler de ritim yasalarına tabiydi. Tek heceli, iki, üç ve daha fazla heceli sözcüklerin telaffuzlarındaki ritmik yapılar, ritmin insan konuşmasında önemli ve özel bir rol oynadığını ortaya çıkarmıştır. Azerbaycan halkının Proto-insanları da dahil olmak üzere eski Türklerin eski zamanlarda nasıl konuştukları hakkında hiçbir bilgi olmadığı için çağdaş Azerbaycan dilindeki Türk kelime ve ifadelerine dayanarak bilimin açıklamalarını göstereceğiz. Tabii ki, Orta Çağ'da Azerbaycan dilindeki kelimeler, heceler ve ifadeler araştırmaya dahil edilebilir. Sözcüğün antik ya da çağdaş olmasının bir önemi olmamasının yanında, konuşmada kullanılan sözcüklerdeki ritmik unsurları oluşturan zayıf ve güçlü vurguları ortaya koymak esas amacımızdır. Başka bir deyişle, çağdaş kelimelerde vurgunun yeri, ortaçağ ifadeleriyle değiştirilebilir.

Genel olarak, herhangi bir dilin yapısında kelimeler ve ifadeler bir-iki-üç vb. hecelerin birleşmesinden meydana gelir. Bu heceler ve kelimenin sonunda kullanılan ekler kelimenin anlamını değiştirebilir. Örneğin "Azerbaycan" kelimesini incelersek tek heceli Az + er + bay + can olan 4 kelimedenden oluştuğunu görürüz. Dört hecenin her biri bir kelime, yani anlamdır. "Az" (As), Sümer'de ve ondan önce yaşayan Azerbaycan'ın soyundan gelen en eski Türk etnosunun adıdır. "Er"(Ər) "Koca" cesur anlamına gelen Türkçe bir kelimedir. "Bay", eski Türkçe'de "defne", "Bey" anlamına gelir. "Can", doğuştan gelen insanın fiziksel bedeni anlamına gelir. Gördüğümüz gibi, her bağımsız hecenin farklı bir anlamı vardır. İlk iki hecenin birleşmesi sonucunda Allah'ın 99 adından biri olan "Azer" ismi almıştır. çağdaş zamanlarda erkek ismi olarak geçer. İlk üç hece bir araya geldiğinde yeni bir anlam, "Az-er-bay"- "Azer bey" ifadesi ortaya çıkıyor. Dört hecenin bir araya gelmesiyle ortaya ülkenin adı olan Azerbaycan gelir. Azerbaycan kelimesine "lı" ekini eklersek 5 heceli "Az-er-bay-can-lı" bir kelime oluşur ve kelimenin anlamı bu kez milli aidiyetini yani nereden olduğunu belirtmek üzere tekrar değişir. İlginçtir ki, bir kelimenin anlamı değiştiğinde, kelimenin telaffuzuna yapılan vurgu da değişir. Böylece, "Az" hecesinde bir vurgu kullanılır, bu durumda vurgu heceye düşer. İki heceli "Az + er" kelimesinde vurgu, cesur Az veya cesur Azlar anlamına gelen ikinci hece "er" üzerine düşer. Üç heceli "Az + er + bay" kelimesinde, güçlü vurgu üçüncü heceye yapıldığından yeni bir kelime oluşur ve kelimenin anlamı "Azer bey" olarak değişir. Son olarak can hecesini eklediğinizde, ülkenin adı anlamına gelen dört heceli "Az + er + bay + can" kelimesi çıkıyor. Bu kelime güçlü vurgu son hecededir. Azer, Azer bey, Azerbaycan kelimelerinin telaffuza bağlı olarak iki şekilde ifade edilebileceğini de belirtmek isteriz. Yani "A" sesi uzatılırsa "θ" dörtlü nota ile, kısaca ifade edilirse " ε"sekizlik notası ile yazılır.

1. A+zer, A+zer bey, A+zer+bay+can. Unutulmamalıdır ki böyle bir söyleyişte ilk hece yerine sadece "A" sesli harfi kullanılır. Aşağıdaki tabloda, "A" ünlüsü de vurgu ile telaffuz edildiğinden, hece bölme yerinde ilk hece olarak "A" seslisini verdik. Bu ses dörtlü nota ile kaydedilir.
2. Az+er, Az+er+bey, Az+er+bay+can. Bu durumda konuşma tarzına bağlı olarak kelimenin anlamı ve ritmik ifade biçimi değişir. Birinci kelimedede "Az" hecesi: ikincide Az+er: üçüncüde Az+er+bay kısaltılmışsa, bu heceler sekizlik nota ile işaretlenir. Bunu aşağıdaki tablodan takip edelim.

Tablo 1.

Sıra	Heceler ve sözler	Hece sayısı	Sözün ritmik şekili	Sözün ölçüsü
1.	Az	1	♪	2/8
2.	Az+er	2	1. ♪♪	3/8
	A+zer		2. ♪♪	2. 2/4
3.	Az+er+bay	3	1. ♪♪♪	4/8 veya 2/4
	A+zer bay		2. ♪♪♪	5/8
4.	Az+er+bay+can	4	1. ♪♪♪♪	5/8
	A+zer+bay+can		2. ♪♪♪♪	6/8
5.	Az+er+bay+can+lı	5	1. ♪♪♪♪♪	6/8
	A+zer+bay+can+lı		2. ♪♪♪♪♪	

Tablo 1'den anlaşılacağı gibi, son Azerbaycan kelimesinin ölçü boyutu 6/8'dir. 6/8 ölçü boyutu Azerbaycan müzik kültüründe, folklorunda ve profesyonel müzikte çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu ölçü, halkın sosyo-kültürel yaşamında milli düşünce ve hayat felsefesinden kaynaklandığı için ait olduğu halkın ad ve soyadına, yani Azerbaycanlıların adına işlenmiştir.

Bir kelimenin ölçü boyutlarının konuşmaya, yani kelimenin telaffuzuna bağlı olarak değiştiği tablodan açıkça görülmektedir. Bu, bütün halkların dillerinde aynı şekilde mevcuttur. Araştırmalar, Orta çağ'da ve daha eski dönemlerde yaşamış tüm halkların konuşma dilinde böyle farklı ölçü boyutlarının var olduğunu göstermiştir.

Azerbaycan Türkçesi Türk Dil ailesine ait olduğu için Türk dilinin gramerinin birçok düzenliliği Azerbaycan diline de yansımaktadır. İran belirtilen coğrafi topraklarda binlerce yıl yaşamış ve yaşamaya devam eden eski Türk halklarının topraklarında yaşadığını da belirtmek gerekir. Araştırmalar; eski Pehlevi-Avesta dilinin, yüzbinlerce ve milyonlarca Azerbaycan kökenli Türk'ün ikinci ana dili olarak Türk etnik grupları da dahil olmak üzere halklar için özel bir öneme sahip olduğunu ispat etmiştir. Özellikle eski Pehlevi dilinin Fars dili ile aynı dil olmadığını belirtmek gerekir.

Sümer ve Akad dillerinden sonra, incelenen bölgede eski Pehlevi dili de var olmuştur. Batılı dil bilimciler, eski Pehlevi dilinden yararlanmakla Sümer dilini keşfetmiş ve incelemiştir. Bu bölgelerde yaşayan yurttaşlarımız, o zamanların birleşik kültürel kazanımlarından ve günlük yaşamda kendi dillerinden yararlandıkları için her zaman iki dilliydiler. Ünlü Azerbaycanlı filolog Prof. Dr. Gafar Kendli, makalenin yazarına inek derisi üzerindeki Avesta yazıtlarını incelerken, tercümanın Eski Türkçedeki bazı kelimeleri tercüme edemediğinden dolayı tercümede olduğu gibi belirtildiğini anlattı. Bu gerçek kendisi M.Ö. Zerdüş peygamber zamanında yaşayan hemşerilerimizin de Avesta dilindeki yazılarında Eski Türkçe kelimeleri kullandıklarını ispat etmektedir. Tarihsel gerçekler, Ahamenişler ve Sasaniler'in bir zamanlar Medlerin yüksek kültürel başarılarıyla ustalaştıklarını ve kültürlerini geleneksel olarak bu başarılar üzerine inşa ettiklerini kanıtlamaktadır. Ahamenişlerin kültürlerini daha eski Medlerin kültürü üzerine inşa ettikleri gerçeği, önde gelen Orta Asyalı bilgin B.G. Gafurov tarafından da doğrulanmaktadır. Bu bağlamda, "İran tarihi ve kültüründe önemli bir rol oynayan ve 6. yüzyılın ortalarında kurulan Ahameniş hükümeti, İran devleti için sağlam bir temel attı. Bu dönem, diğer ülke ve halkların tarihsel gelişiminde de özel bir aşamayı... Ahameniş kültürü sadece İran halkının çabalarıyla oluşmadı. Kafkasya ve Orta Asya halkları da dahil olmak üzere birçok halk bu kültürün oluşmasında önemli rol oynamıştır. Bu, İran'ın Kafkaslar ve Orta Asya ile olan sınırından kaynaklanmıyor. Bunun nedeni, Ahameniş döneminden önce İran topraklarında yaşayan halklarla aynı etnik ve kültürel başarılarla sahip olan Medler ve Ahamenişler gibi devletleri yaratan halkların kültürüydü (Gafurov, 1971: 5).

Türk Sümerolog Muazzez İlmiye Çığ da "İran Tufanı Efsanesi" bölümünde Medlerin dilinin Türkçe olduğunu doğrular ve bu konuda yazar. "Ahura Mazda, Yima'ya ölümsüzlük vermek ister; ama o bunu kabul etmez. Bu öykü için, D.Ö. 6. Yüzyılda meydana çıkan Zerdüş dininden önce anlatılmış olmalı deniyor. Bu din, İran'da siyasal egemenlik "Medler"den "Persler"e geçince başlıyor. Medler büyük bir olasılıkla Türk'tüler" (Çığ, 2017: 93). Unutulmamalıdır ki, tarihsel ve bilimsel araştırmalar, tüm dünya halklarının dilinin, tarihsel süreçlerin ve kültürel kazanımlarının bütünleşmesi sonucunda büyük bir kültüre sahip komşu ulusların diliyle bir ölçüde iç içe olduğunu göstermektedir. Örneğin: Türkçe-Arapça, Türkçe-Farsça, Farsça-Arapça vb. gösterilmektedir.

En eski çağlarda dil bilimcilere göre dilin oluşumundan önce bir, sonra iki, üç, dört vb. heceler sözcükleri ve deyimleri oluşturmuş ve konuşma dilini gramer düzenlilikleri temelinde oluşturmuştur. Bu durumda konuşma dilinde, herhangi bir hecede veya kelime yapısında var olan ve ritmi oluşturan hecelere dikkat edilmelidir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, bu aksanlar daha sonra milli müzik türlerimizde bütün ritim ve ağırlıkların temelini oluşturmuştur. Sunulacak bilimsel mantığa dayalı gerçekler, basitten karmaşığa var olan tüm ritim ve ağırlıkların, Azerbaycan-Türk dilinin düzenlilikleri temelinde eski çağlardan günümüze Azerbaycan-Türk dünyasına ait olduğunu kanıtlamaktadır. Bazı müzisyenlerin ve müzikologların, Azerbaycan müziği icrasında işitilen bir takım aksak ritimlerin, karmaşık ritimlerinin Araplara veya Farslara ait olduğuna inandıkları görüşünün hiçbir dayanağı yoktur.

Azerbaycan dilinde tek heceli kelimeler, iki veya üç harfin bir araya gelmesiyle oluşan kelimelerdir. Çift harfli kelimelerden oluşan bazı heceler türetilmiştir.

İki harf veya sestem oluşan heceler en eski kelimelerdir. Bu tür kelimeler, sesli harfin sessiz harfle veya tersine sessiz harfin sesli harfle birleştirilmesiyle oluşturulur. Örneğin; Ay, su, ateş, ud, un, vb. üç harfin

birleşiminden türetilmiş sözler; gün, ter, top, taş, ben, sen, son vb. sözlerde vurgu sesli harfin üzerine gelmektedir.

İki heceli kelimeler hem şiir dilinin hem de konuşma ve nesir dilinin oluşumunda özel bir öneme sahiptir. İki heceli birçok kelimedede zayıf ve güçlü olmak üzere iki tür vurgu vardır. Ortaçağ müzik teorisinde meditasyon-ritimler incelenirken, hafif ve sakin bir zamanda yer aldıkları dikkate alınarak iki kısma ayrılmıştır. Önde gelen Türk bilim adamı, müzisyen ve müzikolog olan H.S. Arel şöyle ifade etmiştir: "Yeni araştırmalar, güçlü ve zayıf zamanlar hakkındaki olağan fikirlerin her zaman sürekliliği ve yanılmaz olmadığını, aynı zamanda insanın(ritmin) yeni bir türünü ve karakterini ortaya çıkardığını göstermiştir.

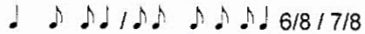
Kısacası hafif zaman ve sakil zamanın mevcudiyeti, ritmin müzekker(erkek) ve müennes (dişi) olmak üzere ikiye ayrılması gibi keşifler, yeni araştırmaların ortaya koyduğu sonuçlardır" şeklinde ifade etmiştir. (Arel, 1997: 27)

Azerbaycan, Türk, Arap ve Fars dilleri yüzyıllardır iç içe geçmiş dillerdir, dolayısıyla bu diller arasında birçok ortak kelime bulunduğundan bu kültürlerde hem kelimelerin telaffuzunda hem de müzik icrasında ritimdeki mevcut vurgu, müziğin ritmik çeşitliliğinin yanı sıra dilin uyumuna da yansır. H.S. Arel'e göre, "Arapça ve Farsca kelimelerin vurguları, aynen Türkçe kelimelerdeki gibidir; ama bir fark vardır. Bu kelimelerin üç ve üçden fazla heceli olmalarında vurgu, genellikle birden çok olur. Fakat son hecelerdeki vurgu, mutlaka diğerlerinden kuvvetlidir" (Arel, 1997: 27). Azerbaycan dilindeki bazı istisnalar dışında bu kanunun bizim dilimizde de olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, "Ben bu gece sana geleceğim" gibi basit bir cümlede, **ben**, **ce** ve **im** hecelerine kuvvetli vurgu yapılır. Bu cümleyi durmadan hızlı olarak okursak, güçlü vurgu son heceye yapılacaktır. Bir cümlenin telaffuzu iki kısma ayrıldığında, yani "Ben bu gece, sana geleceğim", telaffuzunda ise kuvvetli vurgu **ce** ve **ğim** hecelerine yapılacaktır.

Üç ve dört heceli sözcüklerde vurgu son hecededir. Çok heceli sözcüklerde vurgu sayısı iki veya üç olabilir. Bu durumda, güçlü vurgunun yanı sıra zayıf, ikincil vurgular da kullanılır. Cümlenin yapısına bağlı olarak, vurgular farklı hecelere düşerek konuşmada bir ritim oluşturur. Aynı ulusal dilin telaffuzunda farklı lehçelerin ortaya çıkması, fonetik seslerin farklı telaffuzunun yanı sıra kelime ve deyimlerde hecelere vurgu yapılmasından kaynaklanmaktadır.

Uzun ve kısa heceler de ulusal dilin oluşumunda özel bir rol oynamıştır. Bir konuşma dilinde fikirler özgürce ifade edilir, yani kelimeler ve deyimlerdeki hecelerin yapısı şiirden farklı olarak belirli ağırlıklara, kalıplara, kafiyelere içerik değildir, dolayısıyla cümlenin ifadesinde ritmik bir şekil yoktur. Tüm cümle yapılarının ritmik öğeleri ve ritmik figürleri vardır. Yukarıda incelediğimiz "Ben bu gece sana geleceğim" cümlesindeki ifade özgürlüğünün ritmik öğelerine bakalım.

Ben bu gece sana geleceğim

Ağır okunuşta 1.

Hızlı okunuşta 2.

Yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı gibi, ağır okunuşta "Ben" hecesi, ilk hecenin uzun olması nedeniyle dörtlü bir nota ile işaretlenmiştir. Çünkü tek heceli kelimesinin vurgusu "e" ünlüsüne denk gelmektedir. Cümlenin telaffuzu daha hızlı ifade edilirse, "Ben" hecesi sekizlik uzunluğunda ifade edilebilir. Bu nedenle telaffuzun yoğunluğuna bağlı olarak uzun ve kısa heceler kullanılır, dolayısıyla konuşmada farklı ritimler ortaya çıkar. Her iki anlatım biçiminde de cümle ikiye ayrılır. İlk okumada cümlenin ilk kısmı 6/8, ikinci kısmı 7/8 ritmik ölçü büyüklüğündedir. Örneğin ikinci okumasında cümlenin ilk kısmı 5/8'e, ikinci kısmı ise 7/8'lik ölçüye karşılık gelmektedir. Sonuç olarak, konuşulan dilde telaffuzun yoğunluğuna bağlı olarak, kelimenin ifade özelliklerinin farklı ölçme boyutları oluşturduğuna dikkat edilmelidir. Bu, şiir biçiminde ve şiirler üzerine yazılan müzik eserlerinde yansımaktadır. Yani müzik malzemesinin ölçü boyutları da şiirin görsellerine bağlı olarak değişmektedir.

Gösterilen örnekte cümlede kullanılan kelimeler şiirde yer almadığından cümle serbestçe okunur. Genel olarak, insan konuşmasının, enstrümantal muğamların müzik dilinde ve icrasında var olan serbest ritmik konfigürasyonlara benzediğini belirtmek gerekir. Şiir dilinde her şey hecelerin ritim ve tonlama özelliklerine, yani mısraların yedili, sekizli, on birli vb. Heceli olmasına bağlıdır. Bir şiirin boyutlarında yazımı, yapısı, kafiyeleri, semantiği ve formun özü tarafından belirlenir. Yani her şiir biçiminin dikkat edilmesi gereken bir içerik alanı, biçim özellikleri, kafiye özellikleri vardır. Şiirdeki tekerlemelerin uyumlu olması için hecelerin iç

farklı ritmik unsurların olduğunu göstermekti. Azerbaycan halk müziğinde ritim ve ağırlığın ortaya çıkmasında ve gelişmesinde konuşmanın ve ulusal dilin özel bir rol oynaması, yalnızca halk müziği türlerinde ritim çeşitliliğinin doğal bir süreç olmasını sağlamaya hizmet eder. Dil ve konuşma kültürünün ortaya çıkışı ve oluşumu ise günlük yaşamda var olan ulusal geleneğin özelliklerinin gelişiminin mantıksal sonucundan ortaya çıkmıştır.

Toplamda Azerbaycan müziğinde yaklaşık 30 tür ritim, çeşitli tarihsel aşamalarda günlük yaşamda yaygın olarak kullanılmıştır. Azerbaycan'ın ev ve bayram törenlerinde, müzik kültürünün birçok alanında ritimler; özellikle halk müziği, derviş, âşık ve muğam (makam) türlerinde kullanılmıştır. Azerbaycan'ın milli kültüründe tarih boyunca yer almış olan geleneksel törenlerde aşağıdaki törenlerde basit, karmaşık ve karışık ritmik formlar kullanılmıştır. Bu kullanım ayrıca halkın manevi varlığının açık bir göstergesidir. Bu merasimlere aşağıda yer verilmiştir:

1. Sezon-takvim tören şarkıları ve dansları
2. Tören şarkıları ve dansları
3. Dini tören şarkıları
4. Tasavvuf şarkıları
5. Tasavvuf-Derviş şarkı ve dansları
6. "Mey hanalar" Seyit Nigâri Efendi'nin Mevlut günlerinde okunan divanları
7. "Mey hane" Bakü şehir folkloru örneği
8. Tarihi-kahraman şarkılar
9. Yas şarkıları
10. Geleneksel şarkılar ve danslar
11. Evdeki şarkılar ve danslar
12. Zor hane spor dansları
13. Nevruz törenlerinde kullanılan müzik türleri
14. Toplu Yallı ve Halay oyunları
15. Çeşitli türküler ve danslar
16. Muğam(makam), tasnif, renk, pisro, deramed
17. Zerbi-muğamlarda, Şikestelerde
18. Âşık sanatında
19. Ulusal klasik müzikte
20. Çağdaş müzik türlerinde vb.
21. Askeri müzik türlerinde

Azerbaycan müziğinde zengin ve çok sayıda ritmik ölçülerin varlığını teyit eden gerçeklerden biri, elimizde olan 600'den fazla sayıda muğam (makam) adlarının, bölümlerinin ve âşık müziğinde 34 farklı adda şiir türlerinin 200'den fazla müzik notası örneğindeki ritmik formlardır.

Sonuç

Müzik sanatının oluşmasında önemli rolü olan ritim, müziğe karakter ve tempo kazandırdığı için farklı türlerde, farklı şekillerde kendini gösterir. İlk ritmik ölçükler, ilkel insanın hayatından alındığı için basit ritmik ölçü ve formları içeriyordu.

Bu doğrultuda yapılan araştırma sonucunda Azerbaycan müziğindeki ritmik ağırlıkların üç koldan yararlandığını söyleyebiliriz.

1. Halk sanatında, folklor halk müziği türlerinde var olan, halk yaşamında ve törenlerinde yüzyıllar içinde oluşan şarkı ve dans kalıplarının yapısındaki ritmik yapılardan.

2. Konuşma zamanı hecelerinin yapısından kaynaklanan ritmik vaazlar, aruz ve ulusal dilin ahenginden, aynı zamanda telaffuzdan, lehçeden ve diğer şiir biçimlerinden.

3. Sözlü geleneğe dayalı muğam (makam) ve âşık sanatı türlerinden kaynaklanan ritmik yapılandırmadan.

Azerbaycan müziğindeki ritmik formların kaynağının üç dalda olduğu gerçeğini yorumlayarak, hangi ritmik formları ürettiklerini aşağıdaki nihai görüşte belirtelim.

1. Ayinlerde icra edilen şarkı ve dansların yanı sıra diğer enstrümantal müzikler, insanların yaşam biçimi ve törenleri insanların toplumda bir arada yaşamasını sağladığı için genellikle basit ritmik formdadır; halk müziğinde en yaygın kullanılan 4/2, 4/3, 4/4, 6/8 ve âşık, halay ve yallı dans türleri geleneğinde olan 3/8, 5/8, 7/8, 9/8 vb. Ölçü boyutları mevcuttur.

2. Ulusal dilin ahengi ve telaffuzundan doğan, hece, aruz ve diğer şiir biçimlerinin yapısından doğan ritmik formlar esas olarak karmaşık ritmik formlardan oluşur. Ancak şiirlerdeki heceler, şiirin kafiyelerine göre farklı hece birleşimlerinden, yani 2+2; 2 + 3; 3+4; vb. birleşim türlerinde olduğu için birçok şiirin ritmik yapılarında aksak ritimler olarak adlandırılan diğer 3/8, 5/8, 7/8, 9/8, 12/8 vb. formlarda olur.

3. Muğam (Makam) ve âşık sanatı türlerinden kaynaklanan, sözlü geleneğe dayanan ritmik konfigürasyonlar, basit ve karmaşık ritmik formların tüm yapılandırmalarını içerir.

Sonuç olarak, makalede yorumladığımız gibi, Azerbaycan halk musiki türlerinde kullanılan ritmik formlar ile muğam (makam) ve âşık sanatı zengin bir müzik geleneğine sahip olmakla birlikte, aynı zamanda büyük müzik türleri olan muğam, destgah, zerbi-muğam, şikeste ve âşık türlerini de birleştirmektedir.

Doğu ülkesi, insan hayatında var olan ritmik formların çoğunu içerir. Bu alanda yapılan araştırmalar, eski çağlardan çağdaş zamanlara kadar insanların müzik kültürünün bu zenginliğini geleneksel olarak koruduğunu kanıtlamaktadır. Azerbaycan müzik kültüründeki ritimler ve ağırlıklar hakkındaki bilgiler; Sümer, Medya (Medler) Avesta, M.S. orta yüzyıllardaki tarihi dönemlerde olan diğer makalelerde paylaşılacaktır.

4. Kaynakça

Arel, H.S. (1997). *Prozodi Dersleri*.Yayına hazırlayan Murat Bardakçı, II-ci basım Pan Yayıncılık. İstanbul,16-27.

Çiğ,M.İ.(Nisan 2017). *Sumerlilerde Tufan Tufan'da Türkler*.Kaynak Yayınları. 11 Baskı, 93.

Mazel, L.A. (1988). *Musiqi eserlerinin kuruluşu*.Çeviri:G.Q. Hüseynova. Maarif. Bakü, 100.

Sposobin, İ.V. (1972). *Muzıkalnaya forma*. 5. Baskı, Muzıka. Moskva, 26.

İmrani, R.H. (1999). *Azerbaycan musiki tarihi*. I-cild, Elm. Bakü, 7-12.

Qafurov,B.Q. (1971).*İran devletinin 2500 yilliyine. İstoriya İranskoqo qosudarstva i kulturi*. Vostok-Literatura. Moskova,5.